

*І.В. Петрова¹, О.О. Петров²*¹Донецький університет економіки та права, Україна²Донбаська національна академія будівництва і архітектури, Україна

СТАТИСТИЧНА СПРАВА У КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ у 90-х роках XIX – на початку XX ст.

У статті проаналізовано розвиток статистичної справи у Катеринославській губернії наприкінці XIX століття, розглянуто фінансування, організацію та діяльність місцевих урядових та земських статистичних закладів. Певна увага у статті приділена функціонуванню поточної земської статистики, а також відносинам між державою, земським статистичним та урядовим статистичним закладами Катеринославської губернії у 90-х роках XIX ст.

Одним із завдань сучасної української історичної науки є вивчення історії окремих регіонів України, а також мало досліджених раніше аспектів їх історії (явищ, подій, рухів, еволюції закладів і організацій у масштабах регіону). У XIX ст. як значне суспільне і наукове явище у світовому плані постає статистика. Результати статистичної діяльності були не лише індикатором суттєвих потреб місцевого населення, але й формою прояву місцевої суспільної думки. Перші роботи, присвячені становленню статистичної справи, в Російській імперії з'явилися ще в дореволюційний період (дослідження К. Воїнова [1], О. Фортунова [2-5], В. Караваєва [6], [7], Н. Авінова [8], С. Жилкіна [9], С. Велецького [10]). Проте вищезазначені автори значну увагу приділяли лише вивченню загальних питань організації та діяльності земських та урядових статистичних установ Російської імперії. Проблема становлення статистичної справи в Катеринославській губернії залишилася поза увагою дослідників. І тому **метою цієї статті** є проведення комплексного дослідження з історії статистичних закладів Катеринославщини наприкінці XIX – на початку XX ст.

Статистична справа у Російській імперії з'явилася ще у XVIII столітті у вигляді ревізій та описів намісництв та губерній, а у XIX ст. вже була представлена трьома напрямками – офіційною, відомчою та земською статистикою. Офіційна статистика в Росії була створена 1811 р. (у вигляді Статистичного відділення при МВС), реорганізована у 1832, 1852, 1858, 1863 рр. Місцевими органами урядової (офіційної) статистики були губернські та обласні статистичні комітети, які були організовані урядовими положеннями від 20.12.1834 р., реорганізовані – 30.12.1853 р. та 26.12.1860 р. Функції статистичних комітетів полягали у збиранні, систематизації та перевірці статистичних відомостей: про чисельність населення й співвідношення його з площею й природними засобами краю, про кількість та якість земель, про виробничий потенціал губерній, про рівень злочинності, про освіту та медицину в губерніях тощо. Також обов'язком статистичних комітетів було створення статистичних та описових відомостей, які слугували додатками до всепідданих звітів губернаторів російському імператору.

Відомча статистика, яка постала на початку XIX століття одночасно з виникненням міністерств (1802 р.), являла собою збір та обробку статистичних даних у царині діяльності окремих міністерств чи їх структурних підрозділів. Відомча статистика була представлена статистичними розвідками у сферах охорони здоров'я, вантажоперевезення, шкільної та торговельної справи тощо.

Організація земських статистичних закладів розпочалася лише після створення самих земств, тобто після реформи 1864 р. Катеринославське статистичне відділення було створено 1883 року та проіснувало до 1887 року. Однак вже у 1893 році статистичний заклад у Катеринославській губернії було відновлено.

90-і роки XIX ст. стали порівняно новим етапом у розвитку статистичної справи в Російській імперії. Це пояснювалося тим, що, по-перше, до 1893 р. не було видано жодних спеціальних державних законодавчих актів, які б регламентували діяльність земських статистичних закладів. Тому в цей час роль упорядника земської статистики відігравали губернські земські зібрання. Але вже після 1893 р. уряд розпочав законодавчо регламентувати діяльність земської статистики. 8 червня 1893 р. уряд видає «Правила оцінки недвижимих имуществ для обложения земскими сборами», згідно з яким вже існуючі земські статистичні заклади скеровувалися на завдання визначення прибутковості нерухомого майна (оціночні роботи) для фіскальних потреб земств, створювалися нові оціночно-статистичні заклади під контролем урядових органів – оціночних комісій. Відкриття та утримання земських статистичних органів було обов'язком земств.

Також у 90-х роках XIX ст. відбулася реорганізація фінансування статистичних закладів. Справа в тому, що на підставі Додатку до ст. 3 Тимчасових правил для земських закладів та § 11 ст. 4 пункту 2 Уставу про земські повинності (1864 р.) на земства покладалося щорічне утримання губернських статистичних комітетів у розмірі 1500 крб. [11, с. 398]. Проте земства не бажали витратити ці гроші на діяльність не підпорядкованих їм закладів та намагалися усіляко позбутися зайвого фінансового тягаря. Незважаючи на сувору засторогу Міністерства внутрішніх справ земствам від 25.07.1866 року (циркуляр міністерства за № 616) не порушувати питання про поєднання урядових статистичних закладів з земством або заміщення їх іншими закладами, які б залежали від земства [12, с. 198-199], земські заклади регулярно надсилали численні клопотання з цього питання, які припинилися лише після того, як уряд 1 червня 1895 року видав постанову, згідно з якою з 1 січня 1896 року земства 34 губерній Європейської Росії звільнялися від фінансового утримання губернських статистичних комітетів, а обов'язок їх утримання покладался на Державне казначейство через кошторис міністерства внутрішніх справ [13, с. 304-305].

Проте це був лише один бік проблеми. Інший полягав у небажанні фінансувати власні оціночно-статистичні заклади, створені згідно з законом 8 червня 1893 року. Тому 18 січня 1899 року був виданий урядовий закон, який передбачав утримання статистично-оціночних закладів як на кошти земства, так і на кошти уряду. Задля останньої мети уряд виділяв 1 млн крб. щорічно для 34 губерній. Як наслідок, втручання уряду в діяльність статистично-оціночних закладів земств значно зросло.

Витрати земств на проведення оціночно-статистичних робіт після 1893 р. поступово зростали, але це відбувалося за рахунок урядових коштів. Самі ж земства намагалися скоротити ці витрати. Наприклад, асигнування Катеринославським земством статистичної справи поступово зменшувалося, починаючи з 1899 р.: у 1894 р. – 18 416 крб. з повітових коштів і 3710 крб. з коштів губернських, у 1895 – 1896 рр. – 3700 крб. (повітових) і 5000 крб. (губернських), у 1897 – 1898 рр. – 13 500 крб. (повітових) і 15 460 крб. (губернських), у 1899 р. – 4760 крб., у 1900 р. – 4670 крб., у 1901 – 1904 рр. – по 2000 крб. на рік, у 1905 – 1916 рр. – по 100 крб. [14, с. 7], [15, с. 306-307]. На засіданні Катеринославського губернського земського зібрання 1907 р. гласний С.А. Бродницький від імені ревізійної комісії просив зібрання асигнувати хоча б 100 крб. на статистику для того, аби уряд не припинив власного асигнування на оціночні роботи у 22 тис. крб. [15, с. 309]. У 1911 р. намагання позбутися утримання власної статистики проявилось у клопотанні земства перед урядом про надання позики у 198 000 крб. на оціночну справу в рахунок тих щорічних 22 тис. крб. субсидії, які земство отримувало б протягом 9 років [16, с. 2392].

Незважаючи на недоліки фінансування, статистична справа на Катеринославщині була досить добре організована. У 1893 році Катеринославське губернське земське зібрання поклало збирання оціночних даних на повітові земства. А вже 4 грудня 1895 р. Катеринославське губернське земське зібрання вирішило створити губернське оціночно-статистичне відділення у складі 2 – 3 статистиків та повітові оціночно-статистичні за-

клади [15, с. 306]. Дуже скоро проявилися недоліки такої організації, і тому губернська земська управа запропонувала зосередити всі роботи при губернському земстві та проводити їх експедиційно. Колишній катеринославський земський статистик, а тоді херсонський земський статистик, І.П. Авдєєв був запрошений у 1896 р. Катеринославським губернським земським зібранням для консультацій при обговоренні питання впровадження оціночної організації. І.П. Авдєєв, інформуючи зібрання про стан і методи оціночно-статистичної справи у країні, стверджував, що загалом існують два методи цих робіт – метод загального статистико-економічного обстеження та метод географічний. Останній, що склався у Чернігівському земстві, засновувався на обліку володінь та їх оціночному описі у зв'язку з однорідними господарсько-економічними районами і, на думку доповідача, вирізнявся простотою і відносною дешевизною [15, с. 312]. Вислухавши доповідь, зібрання ухвалило: 1) організувати оціночно-статистичні роботи за планом Чернігівського земства, беручи до уваги практику Херсонського земства; 2) збирання статистичних відомостей земським статистикам провести безпосередньо на місцях; 3) керівництво оціночними роботами доручити повітовим оціночним комісіям і повітовим управам, а організацію самих робіт – губернському статистику; 4) перш ніж збирати оціночні дані на місцях, провести вибірки потрібних даних з відповідних закладів; 5) організувати при повітових управах особливі оціночно-статистичні установи під головуванням повітового статистика; 6) розробку отриманих даних зосередити при губернській земській управі; 7) прийняти за одиницю дослідження поєднання декількох однорідних у господарсько-економічному відношенні дач генерального межування (за волостями) [15, с. 313], [17, с. 121].

11 серпня 1897 р. на посаду губернського статистика був запрошений В.І. Василенко, який відвідав усі повіти, ознайомився на місці зі станом оціночних матеріалів та вже проведеними роботами, виробив план наступних робіт, а також склав «Краткий очерк горнозаводской промышленности и движения разных грузов в Екатеринославской губернии».

Через конфлікт з урядовою оціночною комісією 1 грудня 1897 р. В.І. Василенко звільнився з посади завідувача статистичного відділення. Отже, закон 1893 р. не тільки диктував земствам, що треба робити (тобто оціночні роботи), але й як це робити. Знайомство В.І. Василенка з особливостями економічного розвитку Катеринославської губернії значно вплинуло на свідомість цього статистика. Так, у засіданні 1 лютого 1899 р. статистичної комісії при Імператорському Вільному Економічному Товаристві обговорювалася пропозиція В.І. Василенка провести масштабне дослідження економічного становища місцевого та приїжджого населення в південному гірничопромисловому районі. Статистик вказував на швидке піднесення гірничої справи і водночас катастрофічно незадовільні умови праці робітників у цьому районі. Він вважав за необхідне звернути суспільну увагу, увагу земств та уряду на цю проблему. Проте комісія не бачила можливості на практиці провести таку масштабну роботу без сприяння гірничого департаменту, Херсонського, Таврійського, Катеринославського земств і наказного отамана Війська Донського [18, с. 33].

Новий завідувач (замість В.І. Василенка) Катеринославського земського статистичного закладу К.П. Занцевич був призначений лише у липні 1898 року. 1899 р. К.П. Занцевича на цій посаді змінює М.В. Камаринець. Подібна плінність кадрів (за 3 роки змінилося 3 завідувачі) була обумовлена несприятливими умовами для роботи, які створювала губернська управа для свого статистичного відділення. У 1901 р. відбувся конфлікт між статистиками й земством, унаслідок якого весь склад статистичного закладу звільнився. Статистична справа у губернії уповільнилася. Вищі урядові органи також заважали діяльності земської статистики у губернії. Так, заплановане на 1904 р. дослідження Слов'яносербського повіту Катеринославської губернії не відбулося через запізнення дозволу міністерства внутрішніх справ на ці роботи [14, с. 5].

У 1900 р. у катеринославському часопису «Днепровская молва» була вміщена стаття анонімного автора «Екатеринославское земство и статистика» [19]. У ній розглядалася специфіка статистичної діяльності Катеринославського земства на початку ХХ ст. Ав-

тор наголошував на фіскальному спрямуванні земської статистичної діяльності, говорячи, що чималі недоплати земських податків від самого початку діяльності земств змушували передові земства досліджувати причини цього явища, аби їх подолати. Причини ж слабого розвитку сільськогосподарських заходів Катеринославського земства автор вбачав у відсутності потрібних статистичних даних. Через це земству доводилося діяти «у зовсім невідомому краї, маючи надзвичайно непевні уявлення про господарські та загальні економічні умови» території. Тому автор закликав земство не скорочувати статистичні програми, як це відбулося у 1898 р., а, навпаки, збільшувати їх. Це дозволило б із меншими витратами отримати матеріал, необхідний для розвитку земських заходів у сфері народного господарства [19, с. 50-51].

Роботи у губернії, хоч і повільно, але відбувалися. Хід їх відображений у табл. 1.

Таблиця 1 – Оціночно-статистичні дослідження Катеринославського земського статистичного закладу за законом від 8 червня 1893 р.

Повіт	Час основного обстеження	Термін обробки даних	Результати основного обстеження ¹	Час проведення ґрунтових досліджень
Катеринославський	вересень – жовтень 1898 р., 1899 р. ²	1900 р.	т. I, ч. 1 та 2	1899, 1911 рр.
Олександрівський	1899 – 1900 рр.	1900 р.	т. II, ч. 1 та 2	1899, 1913, 1914 рр.
Верхньодніпровський	1900 – 1902 рр. ³	1901 – 1902 рр.	т. III, ч. 1 та 2	1909, 1911 рр.
Маріупольський	1901, 1902, 1904 рр. ⁴	1902 – 1904 рр.	т. IV, ч. 1 та 2	1904 р.
Слов'яносербський	1904 – 1905 рр. ⁵	1905 р.	т. V, ч. 1 та 2	1905 р.
Новомосковський	1905, 1907 рр. ⁶	1908 р.	т. VI, ч. 1 та 2	1906 – 1907 рр.
Павлоградський	1908 – 1909 рр. ⁷	1910 р. ⁸	т. VII, ч. 1 та 2	1907 – 1909 рр. ⁹

¹ Результатами статистичного дослідження стало видання «Материалы для оценки земель Екатеринославской губернии».

² Оціночно-статистичне обстеження Катеринославського повіту відбувалося в два етапи. Восени 1898 року бюро обстежило селянські та приватновласницькі землі, а розпочатий одночасно подвірний перепис був призупинений губернатором і був закінчений лише у 1899 році, після дозволу губернської оціночної комісії від 24 травня 1899 року. Крім того, у березні 1899 року було проведене додаткове дослідження 60 маєтків, відомості за якими були не досить повними.

³ У 1902 р. лише додатково обстежені 16 поселень у 6 волостях Верхньодніпровського повіту.

⁴ Опис селянсько-громадських та приватновласницьких господарств проводився у 1901 році, але він був не завершений по Покровській та Новоспасівській волостях, які, разом з землею на березі моря, були зареєстровані у 1904 році.

⁵ У 1905 р. частково дообстежені приватновласницькі господарства.

⁶ Значна перерва в обстеженні виникла внаслідок розгортання революційних подій 1905 – 1906 років на теренах Катеринославської губернії.

⁷ У 1909 р. проводився облік земель Павлоградського повіту та розподіл повіту на оціночні місцевості, складено карту маєтків у трьохверстному масштабі (на підставі карти ґрунтів).

⁸ Проводилося обрахування «чистої прибутковості» кожного угіддя з розділенням обох повітів на оціночні місцевості за земельними та економічно-господарськими ознаками, була складена карта маєтків й обліку земель Бахмутського повіту. Внаслідок накопичення зібраного матеріалу, частина робіт у Бахмутському повіті не була виконана того ж року і була закінчена наступного.

⁹ У 1907 р. відбулося дослідження ґрунтів, у 1908 р. – складання карти ґрунтів Павлоградського повіту. У 1909 році проводилася перевірка та порівняння результатів дослідження ґрунтів Павлоградського повіту ґрунтознавцями з результатами, які отримали статистики шляхом опитування населення.

Такі масштабні статистичні заходи вимагали значного фінансування. Витрати на оціночно-статистичні роботи Катеринославського земського статистичного відділення з 1894 до 1910 рр. наводяться в табл. 2 [20, с. 310], [21, с. 899-901].

Таблиця 2 – Витрати на оціночно-статистичні роботи Катеринославського земського статистичного відділення з 1894 до 1910 рр.

Рік	Витрати (у крб.) на:						Всього витрат
	персонал	найм рахівників, які проводили підрахункові роботи	статистичні дослідження повітів і міст	дослідження ґрунтів	друкування бланків, статистичних видань тощо	інші речі	
1894	183, 53	-	-	-	-	-	183, 53
1895	2098, 28	-	-	-	-	-	2098, 28
1896	716, 87	-	-	-	-	-	716, 87
1897	3240, 48	-	-	-	-	-	3240, 48
1898	7594, 93	-	2427, 11	-	636, 91	504, 62	11163, 57
1899	21274, 92	1784, 47	220, 09	-	3997, 29	1276, 59	28553, 36
1900	18072, 41	1999, 99	2253, 31	200	2541, 86	1761, 70	26829, 27
1901	15008, 92	4343, 89	3284, 69	624, 32	1596, 41	1618, 18	26476, 41
1902	17465, 33	4431, 14	5253, 27	-	2365, 30	2561	32076, 04
1903	14305, 50	4359, 80	1338	1024, 84	2177, 40	292, 56	234998, 10
1904	12392, 66	2338, 93	3507, 28	6769, 23	6945, 99	163, 67	32117, 76
1905	14188, 74	1128, 90	1231, 71	3997, 53	1059, 69	94, 91	21701, 48
1906	13130	-	389, 37	4260, 67	2919, 60	51	20750, 64
1907	12562, 77	-	3365, 03	5900	796	23, 65	22647, 45
1908	14431, 35	-	3568, 64	7000	2185, 15	83, 60	27268, 74
1909	13115, 92	-	3032, 38	5050	1024, 60	605, 98	22828, 88
1910	11981, 89	-	-	4080	1278, 80	1293, 99	18634, 68

Кошти, які витрачали земства та держава, витрачалися марно. Завдяки більшій обізнаності в об'єктах оподаткування земства і держава мали змогу поступово збільшувати оподаткування громадян, як це видно з табл. 3 [22, с. 642-643].

Таблиця 3 – Прибутки Катеринославського земства від оподаткування різних категорій майна й торгово-промислових зборів за час з 1890 до 1901 р.

Прибутки від оподаткування	1890 р.	1901 р.	
	(у тис. крб.)	(у тис. крб.)	% щорічного приросту
земельного майна	915	1478	+ 5,6
нерухомості	14,8	1285	+ 71,4
торгових і промислових закладів	102,2	182	+ 7,1
всього	1032	3491	+ 84,1

Загалом у земсько-статистичній практиці існував поділ на губернських та повітових статистиків. Катеринославське земство у 1882 р. зробило першу невдалу спробу запровадити повітову статистику. Друга спроба відбулася вже у 1893 р., коли за законом 8 червня 1893 р. були призначені 8 повітових статистиків. У 1907 р. Катеринославське губернське земське зібрання відхилило пропозицію губернської управи створити повітову поточну статистику, але Верхньодніпровська, Словожанська, Павлоградська повітові управи, розуміючи важливість точної інформації для своєї діяльності, з власної ініціативи (і це було яскравою індивідуальною рисою катеринославської поточної статистики) запроваджують повітову статистичну організацію. Остання у кожному з повітів мала певні особливості, які впливали на діяльність статистиків.

До 1910 р. Катеринославське статистичне бюро збирало сільськогосподарські відомості для поточної статистики виключно через сільські й волосні правління (для селянських земель) та від приватних власників (з приватного землеволодіння) [14, с. 11].

З 1910 р. до збирання цих даних почали залучати добровільних кореспондентів з числа місцевих мешканців (так званий «американський» метод збирання статистичних відомостей). Вже у 1911 р. в Катеринославському земстві серед кореспондентів з поточної статистики було 192 землевласники, 1696 сільських правління, 434 сільських вчителів [16, с. 2386]. Як видно з табл. 4 [14, с. 11], у Катеринославській губернії кореспонденти-сільські вчителі розподілялися по території губернії відносно рівномірно.

Таблиця 4 – Розподіл кореспондентів з поточної статистики по повітах у Катеринославській губернії у 1910 р.

Повіти Катеринославської губернії	Загальна кількість кореспондентів	Відносна кількість кореспондентів на волость
Бахмутський	47	2 – 3
Верхньодніпровський	51	1 – 2
Катеринославський	76	2 – 3
Маріупольський	58	2
Олександрівський	71	2 – 3
Павлоградський	65	2 – 3
Новомосковський	47	1 – 2
Слов'яносербський	24	1 – 2

Якщо порівнювати результати діяльності поточної земської статистики у Катеринославській губернії з поточною статистикою двох сусідніх губернських земств, то можна впевнено казати, що катеринославська поточна статистика мала не гірші результати, ніж поточна статистика інших новоросійських земств (табл. 5).

Таблиця 5 – Видання з поточної статистики Катеринославського, Таврійського та Херсонського земсько-статистичних закладів (з початку 1890-х років до 1913 р.)

Губернії	Рік, за який надаються дані (кількість видань)	Загальна кількість видань	Узагальнюючі видання
Катеринославська	1897 (1), 1898 (1), 1900 (1), 1901 (2), 1902 – 1904 (по 1), 1905 – 1910 (по 2), 1911 (1), 1912 (1), 1913 (1).	21	–
Таврійська	1899 – 1901 (по 1), 1902 (2), 1903 (5), 1904 (2), 1905 – 1908 (у 2), 1909 – 1913 (по 1).	19	1 (1911 р. в.)
Херсонська ¹	1890 – 1909 (по 1), 1910 (2), 1911 – 1913 (по 1).	25	1 (1910 р. в.)
Усього	–	65	2

Як видно з табл. 5, поточно-статистичні видання були досить поширеним видом земських статистичних видань.

Але вже у 1916 р. Катеринославська земська управа вважала наявну кількість кореспондентів малою і, відповідно, висновки не достатньо надійними, а також стверджувала, що відомості, отримані від волосних та сільських правлінь, вчителів та інших добровільних кореспондентів, недостатньо відповідають дійсності. Єдиною перевагою цього способу збирання даних земська управа вважала його дешевизну, адже гроші витрачалися тільки на підрахунки, розробку та оприлюднення зібраного матеріалу [23, с. 9-10]. Незважаючи на таку критику, збирання поточних статистичних даних за допомогою кореспондентів у Катеринославському земстві продовжувалося й надалі, адже роль вивчення стану народного господарства лише зростає у воєнні роки.

¹ Рахувалися лише ті видання з поточної статистики Херсонського земського статистичного закладу, які стосувалися губернії у цілому.

Праці урядових губернських статистичних комітетів, як і їх діяльність, були двох видів: обов'язковими та необов'язковими.

Обов'язковою працею губернських статистичних комітетів було створення статистичних і описових відомостей, які слугували додатками до щорічних «Всепідданіших звітів» губернаторів російському імператору про стан доручених їм правлінь і які мали назву «Огляд губернії». У 90-х роках XIX – на початку XX ст. щорічні «Огляди» мали досить подібну структуру й наповненість змісту. Через те що уряд вимагав від земських управ надання сільськогосподарських відомостей (урядовий циркуляр 1866 р.), в «Оглядах губерній» та звітах управ іноді спостерігається подібність не лише даних, але й тожні думки через запозичення їх у земських звітах або у земських статистичних працях. Проте це не означало, що урядові статистики не працювали сумлінно. Навпаки, статистичні звіти губернських статистичних закладів були хоч і компілятивними, але інформативними узагальнюючими працями.

Катеринославський губернський статистичний комітет зупинив свій вибір на формі своїх необов'язкових праць, знаних під назвою «Памятные книжки». За роки існування цього закладу ним були видані «Памятные книжки Екатеринославской губернии» на 1864, 1867, 1875, 1889 та 1895 роки. Традиційно «Памятные книжки» Катеринославського губернського статистичного комітету чітко поділялися на три розділи. Традиційно одним з них був «Адрес-календарь Екатеринославской губернии» (відомості про адреси урядових, земських та громадських установ зі списками їх членів). В інших розділах містилися різноманітні статистичні відомості, які бралися зі звітів губернаторів та додатків до них, релігійні календарі різних конфесій і святкові дні, статті різного (історичного, етнографічного, але, звичайно, більше статистичного) спрямування. З 1899 до 1908 р. подібне за змістом видання мало назву «Екатеринославская губерния», а з 1908 року до 1916 року – назву «Приднепровье».

У 90-і роки значну кількість коштів, часу й зусиль Катеринославського губернського статистичного комітету поглинала підготовка до проведення перепису імперії 1897 р., а потім сам перепис та первинна обробка статистичних відомостей.

Отже, статистична справа у Катеринославській губернії у 90-х роках XIX ст. більш активно функціонувала у царині урядової та земської статистики. Земська статистика була поставлена під контроль держави, адже саме вона і давала гроші на проведення статистичних заходів. Завдяки значному фінансуванню земствам вдалося провести статистичний опис всієї губернії, а результати діяльності оприлюднити. Урядова статистика виконувала обов'язкову роботу з обробки та інтерпретації статистичних відомостей, підганяючи їх під вимоги звітності губернаторів імперському уряду. Крім цього діячі губернського статистичного комітету публікували інформаційно-популяризаторські необов'язкові статистичні видання – «Памятные книжки Екатеринославской губернии», «Екатеринославская губерния», «Приднепровье», які створювалися на отриманому статистичному матеріалі та знайомили населення із загальним станом у губернії та динамікою соціально-економічних процесів.

ЛИТЕРАТУРА

1. Воинов К. Краткий очерк деятельности Екатеринославского губернского земства в последнее десятилетие 1884 – 1894 гг. / К. Воинов // Памятная книжка и Адрес – Календарь Екатеринославской губернии на 1895 год / под ред. Я.Г. Гололобова. – Екатеринослав, 1894. – С. 110-132.
2. Фортунатов А. Земско-статистическая литература в 1891 году / А. Фортунатов // Юридический вестник. – 1892. – Т. XI. – Кн. 3, 4. – С. 475-493.
3. Фортунатов А.Ф. О земско-статистических изданиях в 1908 и 1909 гг. / А.Ф. Фортунатов // Земское дело. – 1911. – № 1. – С. 118-121.
4. Фортунатов А.Ф. О земско-статистических изданиях в 1910 и 1911 гг. / А.Ф. Фортунатов // Земское дело. – 1912. – № 2, 3. – С. 148-156.

5. Фортунатов А.Ф. О земско-статистических изданиях в 1912 г. / А.Ф. Фортунатов // Земское дело. – 1913. – № 17. – С. 200-204.
6. Караваев В.Ф. Библиографический обзор земской статистической и оценочной литературы со времени учреждения земств 1864 – 1903 гг. Вып. 1 / Караваев В.Ф. – СПб., 1906. – 426 с.
7. Караваев В.Ф. Издания земств 34 губерний по общей экономической и оценочной статистике, вышедшие за время с 1864 год по 1 января 1911 года / Караваев В.Ф. – СПб., 1911. – 179 с.
8. Авинов Н. Оценочные работы земств по закону 1893 года / Н. Авинов // Земское дело. – 1910. – № 23. – С. 1944-1949.
9. Жилкин С. Городские оценочные работы последних лет / С. Жилкин // Земское дело. – 1910. – № 20. – С. 1655-1663.
10. Велецкий С.Н. Земская статистика. Ч. I / С.Н. Велецкий. – Москва, 1899. – XXXVIII – 418 с.
11. Постановления XIX очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания с 3 по 17 декабря 1884 г. – Екатеринослав, 1885. – 979 с.
12. Сборник циркуляров и инструкций министерства внутренних дел за 1867 и 1868 годы. – СПб., 1874. – 942 с.
13. Постановления XXX очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания с 4 по 13 декабря 1895 г. – Екатеринослав, 1896. – 986 с.
14. Сведения об общем положении оценочных работ в Екатеринославской губернии, по законам 8 июня 1893 года и 18 января 1899 года. – Екатеринослав, 1911. – 22 с.
15. Систематический свод постановлений Екатеринославского губернского земского собрания: 1866 – 1913 гг. Ч. II / под ред. П.К. Соколова. – Екатеринослав, 1916. – 1428 с.
16. Приложения к постановлениям Екатеринославского губернского земского собрания 46 очередной сессии 1911 года (с 7 по 21 декабря 1911 г.). – Екатеринослав, 1912. – 2839 + XXXVII с.
17. Постановления XXXII очередной сессии Екатеринославского губернского земского собрания с 5 по 16 декабря 1897 года. – Екатеринослав, 1898. – 1584 с.
18. Отчет о действиях Императорского Вольного Экономического Общества за 1899 год. – СПб., 1901. – 125 + 16 с.
19. Екатеринославское земство и статистика // Днепровская молва. – 1900. – № 4. – С. 49-51.
20. Журнал заседаний Екатеринославского губернского земского собрания очередной сессии 1915 года (с 15 по 23 января 1916 г.). – Екатеринослав, 1916. – 1220 с.
21. Приложения к постановлениям Екатеринославского губернского земского собрания XXXIX очередной сессии 1905 года (с 19 января по 1 февраля 1906 г.). – Екатеринослав, 1906. – 1736 с.
22. Веселовский Б.Б. История земства. Т. I / Б.Б. Веселовский. – СПб., 1909. – 724 с.
23. Доклады Губернской Земской Управы по Оценочно-Статистическому отделению. – Екатеринослав, 1917. – 40 с.

И.В. Петрова, А.А. Петров

Статистическое дело в Екатеринославской губернии в 90-х годах XIX – начале XX вв.

В статье проанализировано развитие статистического дела в Екатеринославской губернии в конце XIX века, рассмотрено финансирование, организация и деятельность местных правительственных и земских статистических учреждений. Определенное внимание уделено функционированию текущей земской статистики, а также взаимоотношениям между государством, земским статистическим и правительственным статистическим учреждениями Екатеринославской губернии в 90-х годах XIX века.

I.V. Petrova, O.O. Petrov

Statistical Affair in Ekaterinoslavsky Province in the 90th ys of XIX – the beginning of XX ct.

The development of statistical affair in Ekaterinoslavsky province at the end of XIX ct. is analysed in the article; financing, organisation and activity of local governmental and zemstvo statistical institutions are examined. The certain attention in the article is given to functioning of current zemstvo statistics, and also to mutual relations between the state, zemstvo statistical and governmental statistical institutions of Ekaterinoslavsky province in the 90th of XIX century.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2010.